

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. อุดมการณ์ หลักการ และวิธีการสหกรณ์

อุดมการณ์ คือระบบความเชื่อถือที่มีแบบแผน ซึ่งก่อให้เกิดการจูงใจให้กลุ่มชนในสังคมยึดถือนำมาใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคม เพื่อให้บรรลุถึงความเป็นอยู่ที่ดี กรมส่งเสริมสหกรณ์ (2535) ได้ให้ความหมายและที่มาของ อุดมการณ์ หลักการ และวิธีการสหกรณ์ไว้ดังนี้

อุดมการณ์สหกรณ์ คือแนวความคิดที่เชื่อว่าจะแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมให้มีความกินดีอยู่ดี โดยการประหยัด พึ่งตนเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

หลักสหกรณ์ คือแนวทางสำหรับสหกรณ์ที่เชื่อมั่นในอุดมการณ์สหกรณ์ยึดถือเป็นหลักในการปฏิบัติ หลักสหกรณ์ที่ยึดถือในปัจจุบันเป็นผลสืบเนื่องมาจากหลักสหกรณ์ของผู้นำแห่งเมืองรอตเตล ประเทศอังกฤษ โดยองค์การสัมพันธ์ภาพสหกรณ์ระหว่างประเทศได้มีการประชุมปรึกษาหารือกัน โดยนำหลัก 10 ประการของสหกรณ์รอตเตลมาพิจารณาแก้ไขปรับปรุงใหม่ และได้ลงมติกำหนดหลักสหกรณ์ทั่วไปขึ้น ซึ่งมี 6 ข้อดังนี้

- 1) การเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ และไม่กีดกันการเข้าเป็นสมาชิก
- 2) การควบคุมตามหลักประชาธิปไตย และการดำเนินการเป็นอิสระ
- 3) การจำกัดอัตราเงินปันผลตามหุ้น
- 4) การจัดสรรรายได้สุทธิ(กำไร)เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมและความเป็นธรรม

ในหมู่สมาชิก

- 5) การส่งเสริมการศึกษาอบรมทางสหกรณ์
- 6) การร่วมมือระหว่างสหกรณ์ทั้งปวง

วิธีการสหกรณ์ คือการนำหลักสหกรณ์มาใช้ในทางปฏิบัติ การดำเนินการของสหกรณ์ยึดหลักการรวมกันเป็นข้อสำคัญ เพราะการรวมกันนั้นจะทำให้เกิดพลังที่จะสามารถแก้ไขปัญหาของสมาชิกที่ได้รวมกันตั้งสหกรณ์ และเนื่องจากสหกรณ์โดยทั่วๆ ไปเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของผู้ที่ประสบปัญหาในการประกอบอาชีพและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจอ่อนแอ ฉะนั้นถ้าหากไม่สามารถที่จะรวมกันได้อย่างเหนียวแน่นและถาวรแล้ว ก็ย่อมจะไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ดังนั้นหลักสำคัญที่จะทำให้การรวมกันของสหกรณ์มีความมั่นคงและถาวรได้ก็โดยนำหลักสหกรณ์ 6 ประการมาปฏิบัติ ดังนี้ (กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2535)

1) การเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจ เปิดรับสมาชิกโดยไม่จำกัดและไม่กีดกันการเข้าเป็นสมาชิก ดังนั้น โดยวิธีการสหกรณ์แล้วบุคคลที่มีความเลื่อมใสในวิธีการสหกรณ์และเต็มใจที่จะรับผิดชอบในฐานะสมาชิกแล้ว สามารถที่จะสมัครเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ได้

แต่สหกรณ์จำเป็นจะต้องกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกสหกรณ์ไว้ในข้อบังคับของสหกรณ์แต่ละประเภท ผู้ที่จะเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์จะต้องมีคุณสมบัติถูกต้องตามข้อบังคับที่สหกรณ์กำหนด เพราะคุณสมบัติของสมาชิกเป็นเรื่องสำคัญมาก เนื่องจากการดำเนินงานของสหกรณ์นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและร่วมใจกันอย่างจริงจัง ถ้าหากสมาชิกมีผลประโยชน์ที่แตกต่างกันหรือขัดแย้งกันแล้ว ความสามัคคีก็ย่อมไม่เกิดขึ้น สหกรณ์ก็จะไม่สามารถดำเนินการไปได้

2) การควบคุมตามหลักประชาธิปไตยและการดำเนินการเป็นอิสระ วิธีดำเนินงานของสหกรณ์ในข้อนี้ คือสมาชิกของสหกรณ์ทุกคนมีสิทธิเสมอภาคเหมือนกันหมด มีสิทธิออกเสียงในการลงมติของสหกรณ์คนละหนึ่งเสียงเท่ากันไม่ว่าผู้นั้นจะถือหุ้นในสหกรณ์มากน้อยเท่าใดก็ตาม การบริหารงานในสหกรณ์ยึดหลักประชาธิปไตย ถือเอามติเสียงส่วนใหญ่เป็นหลัก อำนาจสูงสุดในการบริหารงานสหกรณ์มาจากที่ประชุมใหญ่ของสมาชิกทั้งหมด ที่ประชุมใหญ่จะเป็นผู้กำหนดนโยบายของสหกรณ์ และเลือกสมาชิกสหกรณ์ส่วนหนึ่งขึ้นเป็นคณะกรรมการดำเนินการเพื่อควบคุมดูแลให้พนักงานของสหกรณ์ปฏิบัติงานไปตามนโยบายที่ที่ประชุมใหญ่กำหนด นอกจากนี้การดำเนินงานของสหกรณ์เป็นไปในรูปอิสระคือสหกรณ์เป็นของสมาชิก ดำเนินงานโดยสมาชิก เพื่อผลประโยชน์ของสมาชิก

3) การจำกัดอัตราเงินปันผลตามหุ้น ก็เพราะสหกรณ์ตั้งขึ้นมาโดยยึดมั่นอุดมการณ์ช่วยตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นเงินที่สมาชิกลำเอามาถือหุ้นในสหกรณ์จึงถือว่าเป็นการลงทุนร่วมกันมิได้หวังผลกำไรจากการลงทุน สหกรณ์จะเปิดโอกาสให้สมาชิกถือหุ้นโดยไม่จำกัดจำนวน แต่การถือหุ้นต้องไม่เกินหนึ่งในห้าของหุ้นทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดมีอิทธิพลในการดำเนินงานของสหกรณ์ แต่เพื่อเป็นการชักจูงให้สมาชิกลำเอามาถือหุ้นในสหกรณ์มากยิ่งขึ้น สหกรณ์อาจพิจารณาจ่ายเงินปันผลตามหุ้นที่สมาชิกถือก็ได้เมื่อสหกรณ์มีผลกำไร

4) การจัดสรรรายได้สุทธิ (กำไร) โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม และด้วยความเป็นธรรมในหมู่สมาชิก โดยที่สหกรณ์ตั้งขึ้นเพื่อมุ่งหวังที่จะร่วมมือกันในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ เพื่ออำนวยความสะดวกและให้บริการแก่สมาชิกในสิ่งที่สมาชิกต้องการ มิได้มุ่งดำเนินการเพื่อแสวงหากำไร ในการดำเนินงานสหกรณ์จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่าย และเพื่อความ เป็นธรรมสมาชิกผู้ใช้บริการของสหกรณ์ก็ควรจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายที่สหกรณ์จำเป็นต้องจ่ายไปก่อน และเมื่อสิ้นปีสหกรณ์ปิดบัญชีแล้วถ้าหากมีส่วนเกิน(กำไร) ดังนั้นโดยความเป็นธรรมก็ควรจะต้องคืนให้แก่สมาชิกผู้ที่ย่อยจ่ายไว้ โดยจ่ายคืนไปให้กับสมาชิกผู้ที่ย่อยจ่ายค่าบริการกับสหกรณ์ซึ่งเรียกว่า “เงินเฉลี่ยคืน”

5) การส่งเสริมการศึกษาอบรมทางสหกรณ์ เนื่องจากการรวมตัวเพื่อให้เกิดกำลังได้ต้องมีระเบียบวินัย ดังนั้นสมาชิกสหกรณ์จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในอุดมการณ์ หลัก

การ และวิธีการสหกรณ์ สหกรณ์จะต้องส่งเสริมด้านการศึกษาอบรมทางสหกรณ์ ในหลัก การและวิธีการสหกรณ์รวมทั้งด้านเศรษฐกิจและประชาธิปไตยแก่สมาชิก คณะกรรมการ เจ้าหน้าที่สหกรณ์ และบุคคลภายนอกอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

6) การร่วมมือระหว่างสหกรณ์ทั้งปวง โดยที่สหกรณ์ทั้งหลายต่างก็ตั้งขึ้นโดยมี วัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน เมื่อสหกรณ์แต่ละสหกรณ์มีปัญหาหรืออุปสรรค สหกรณ์อื่น ๆ ก็ควรที่จะให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพื่อให้วิธีการสหกรณ์สามารถดำเนินงานไปได้ บรรลุวัตถุประสงค์ การร่วมมือกันระหว่างสหกรณ์นั้นสามารถทำได้ทุกด้าน เช่น ในด้านการ ทำธุรกิจ ข่าวดสาร การให้การศึกษา และในด้านเงินทุน เป็นต้น

2. ความหมายของการจัดการและการดำเนินงานสหกรณ์

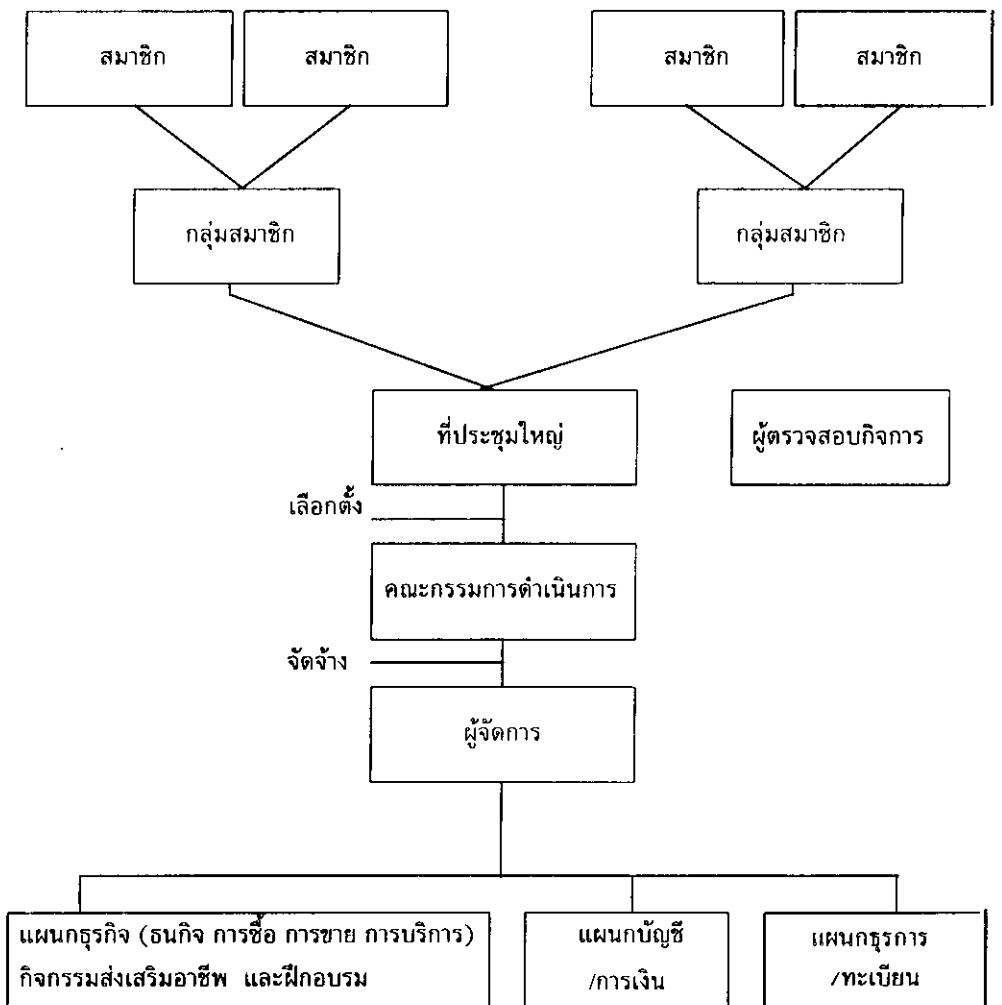
ไซศรี คนจริง (2527) ได้เขียนถึงการจัดการและการดำเนินงานสหกรณ์ สรุปได้ ว่าการจัดการและการดำเนินงานสหกรณ์ คือการจัดการเพื่อให้สหกรณ์ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่ง สามารถดำเนินงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ ดังนั้นจึงเกี่ยวข้องกับคำสองคำ คือ องค์กร (organization) และการจัดการ (management) ซึ่ง องค์กรหมายถึง กลุ่มบุคคลตั้งแต่สอง คนขึ้นไปมีการรวมตัวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว และร่วมกันทำงานในลักษณะของกลุ่มที่มีการ รวบรวมทรัพยากร และความพยายามของทุกฝ่ายมาดำเนินการร่วมกัน โดยมุ่งที่จะดำเนินการ ให้บรรลุผลสำเร็จในเป้าหมายที่สูงขึ้น ซึ่งไม่อาจจะทำให้สำเร็จได้โดยการกระทำของ บุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงลำพัง ส่วนการจัดการมีภาระหน้าที่อยู่ 2 ประการ คือ (1) การจั ดการเกี่ยวกับภายใน ซึ่งหมายถึงการจัดระบบระเบียบหน่วยงานภายในองค์กร เป็นการจั ดการแบ่งสรรการทำงานของงานต่าง ๆ การจัดประสานให้บุคคลและวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นทรัพยากร ขององค์กรสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างมีระบบ รวมทั้งการชักจูงใจ ให้คนทุ่มเทความพยายามให้งานสำเร็จไปด้วยดี และการติดตามควบคุมให้งานดำเนินไป โดยเรียบร้อย (2) การจัดการเกี่ยวกับภายนอก เป็นการปรับองค์กรให้มีการทำงานที่เหมาะสม และประสานงานระหว่างสภาพแวดล้อมภายนอกได้อย่างดีที่สุดในที่สุด

สหกรณ์การเกษตรเป็นองค์กรประเภทหนึ่งที่รวมคนและทรัพยากรต่าง ๆ เข้าด้วย กัน มีการจัดการและกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ แต่สห- กรณ์การเกษตรเป็นองค์กรพิเศษแตกต่างจากองค์กรอื่น คือมีลักษณะเป็นองค์กรทางธุรกิจ แบบพิเศษ นอกจากยึดหลักธุรกิจแล้วสหกรณ์ยังมีปรัชญาและการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้า หมายทางสังคมแล้ว ยังเป็นเครื่องมือทางการศึกษาและเป็นโรงเรียนประชาธิปไตยในขณะ เดียวกันด้วย ดังนั้นการจัดการสหกรณ์การเกษตรจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจธรรมชาติ และลักษณะพิเศษของสหกรณ์ที่แตกต่างจากธุรกิจอื่น ๆ คือ (1) สหกรณ์ตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการให้บริการแก่สมาชิก ความสำเร็จของสหกรณ์จึงวัดจากความสามารถในการ ให้บริการที่ดีที่สุดและมีประสิทธิภาพสูงสุดไม่ใช่วัดจากผลกำไรสูงสุด (2) สหกรณ์เป็นองค์-

กรของผู้ใช้บริการ สมาชิกผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้ควบคุมและใช้บริการ (3) สหกรณ์เป็นการรวมคนที่ส่วนใหญ่ต้องการใช้บริการและเพื่อการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน (4) การควบคุมสหกรณ์เป็นการควบคุมแบบประชาธิปไตย คนหนึ่งคนสามารถออกเสียงเพียงหนึ่งเสียงไม่ได้มีการออกเสียงตามจำนวนหุ้นเหมือนธุรกิจอื่น ๆ ดังนั้นการจัดการสหกรณ์จึงหมายถึงการวางแผนการใช้และควบคุมทรัพยากรสิ่งของ เงินและคน การจัดการสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ การจัดบริการแก่สมาชิก และครอบคลุมถึงการจัดการด้านรวบรวมผลิตภัณฑ์ การต่อรอง การซื้อ การแปรรูป การจัดสินค้า การขนส่ง การบัญชี การเงิน การจัดการบุคคล และการติดต่อสื่อสาร รวมทั้งการให้การศึกษาแก่สมาชิก เจ้าหน้าที่ และพนักงานสหกรณ์ (มานิตย์ กมลเวช, 2527)

3. โครงสร้างการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร

สหกรณ์การเกษตรมีการจัดโครงสร้างในการดำเนินงาน ดังแสดงในภาพประกอบ 1



ภาพประกอบ 1 โครงสร้างในการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร

ที่มา : ดัดแปลงจาก มานิตย์ กมลเวช, 2527 ; กรมส่งเสริมสหกรณ์, 2535

จากภาพจะเห็นว่าผู้ที่มีหน้าที่บทบาทความรับผิดชอบในการจัดการสหกรณ์เกี่ยวข้องอยู่กับกลุ่มคน 3 ฝ่าย คือสมาชิกสหกรณ์หรือที่ประชุมใหญ่ คณะกรรมการดำเนินการและฝ่ายจัดการ ความสำเร็จในการจัดการของสหกรณ์จึงอยู่ที่ความร่วมมือประสานงานของบุคคลทั้ง 3 ฝ่าย ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องเข้าใจธรรมชาติของสหกรณ์เป็นอย่างดี โดยแต่ละฝ่ายมีบทบาทที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้ (พสุ สัตถาภรณ์, 2533)

สมาชิกหรือที่ประชุมใหญ่ เป็นฝ่ายกำหนดนโยบายสหกรณ์อย่างกว้างๆ กำหนดข้อบังคับ หรือการแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อบังคับ การแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการ ตลอดจนมติหรือรับรองในเรื่องสำคัญๆ กรมส่งเสริมสหกรณ์ (2535) ได้สรุปหน้าที่ของที่ประชุมใหญ่ไว้ดังนี้

- 1) รับทราบเรื่องสมาชิกเข้าใหม่ และลาออกจากสหกรณ์
- 2) กำหนดวงเงินกู้ยืม
- 3) กำหนดค่าพาหนะ และเบี้ยเลี้ยงของคณะกรรมการดำเนินการ
- 4) เลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการ
- 5) เลือกตั้งผู้ตรวจสอบกิจการ
- 6) พิจารณานุมัติงบดุล และรายงานประจำปี
- 7) พิจารณาจัดสรรกำไรสุทธิประจำปี
- 8) พิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมข้อบังคับ
- 9) พิจารณากำหนดนโยบายการดำเนินงานของสหกรณ์
- 10) พิจารณารายงานของผู้ตรวจสอบกิจการ
- 11) พิจารณาข้ออุทธรณ์ของสมาชิกเกี่ยวกับมติของคณะกรรมการดำเนินการ
- 12) พิจารณาและปฏิบัติตามคำสั่งหรือคำแนะนำของนายทะเบียนสหกรณ์
รองนายทะเบียนสหกรณ์ ผู้ตรวจการสหกรณ์ ผู้สอบบัญชี พนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งนายทะเบียนสหกรณ์มอบหมาย หรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์
- 13) พิจารณาลงมติให้สหกรณ์นั้น ๆ สมัครเข้าเป็นสมาชิกของชุมนุมสหกรณ์
หรือให้เข้าร่วมกับสหกรณ์อื่น ๆ ในการจัดตั้งชุมนุมสหกรณ์
- 14) พิจารณาให้ความร่วมมือและประสานงานกับสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ในการส่งเสริมและเผยแพร่กิจการสหกรณ์ ตลอดจนจนการรับคำแนะนำช่วยเหลือทางวิชาการสหกรณ์ และการศึกษาอบรมเกี่ยวกับสหกรณ์

คณะกรรมการดำเนินการ ทำหน้าที่ดำเนินการแทนสมาชิก ดูแลรักษาผลประโยชน์ของสมาชิก คณะกรรมการดำเนินการเป็นผู้กำหนดว่าสหกรณ์จะดำเนินงานอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์มากที่สุดตามที่สมาชิกต้องการ โดยจ้างผู้จัดการสหกรณ์ดูแลและบริหารงานภายในของสหกรณ์ ทั้งนี้จะพิจารณาบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับ

ตำแหน่งหน้าที่ มีความซื่อสัตย์สุจริต พร้อมทั้งกำหนดอัตราเงินเดือน ค่าชดเชยต่าง ๆ ตลอดจนการให้ออกจากตำแหน่ง

ผู้จัดการ คือผู้ที่จะต้องรับผิดชอบในการบริหารงานของสหกรณ์ให้บรรลุตามเป้าหมาย ความรับผิดชอบของผู้จัดการ คือ เป็นผู้นำนโยบายไปปฏิบัติ (policy implementation) ผู้จัดการจะเป็นผู้บังคับบัญชาการจัดสรรทรัพยากรทางธุรกิจ อันได้แก่ คน เงิน เครื่องจักร อุปกรณ์ และวัสดุ เพื่อให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการจัดองค์กรให้ทำงานคล่องตัว ประสานงานและผนึกกำลังให้ทรัพยากรต่างๆ ทำงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2521) ได้สรุปหน้าที่ของผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรไว้ดังนี้

1) เข้าร่วมประชุมเพื่อพิจารณากำหนดนโยบายดำเนินงานของสหกรณ์กับคณะกรรมการดำเนินการ เข้าร่วมประชุมชี้แจงในการประชุมใหญ่ เสนอรายงานกิจการประจำเดือนของสหกรณ์ต่อคณะกรรมการดำเนินการ ปฏิบัติภารกิจอื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการดำเนินการมอบให้ หรือตามที่ควรกระทำเพื่อให้กิจการในหน้าที่ของตนลุล่วงไปด้วยดี

2) ดำเนินธุรกิจ ตลอดจนการเผยแพร่ความรู้ในหมู่สมาชิกเช่น ตรวจสอบการสมัครเข้าเป็นสมาชิกให้ถูกต้อง ตลอดจนเป็นธุระจัดให้ผู้เข้าเป็นสมาชิกลงลายมือชื่อในทะเบียนสมาชิก และชำระค่าธรรมเนียมแรกเข้า เป็นธุระในการจัดเก็บค่าหุ้น โอนหุ้น การจ่ายคืนหุ้น สอบสวนค่าชอกู้ จ่ายเงินกู้ จัดทำเอกสารเกี่ยวกับเงินกู้ ตรวจสอบหลักประกันการดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเรื่องเงินกู้ รับฝากเงินและจ่ายคืนเงินฝาก เป็นธุระในการส่งเสริมและเผยแพร่วิชาการเกษตร หรือการประกอบอาชีพในหมู่สมาชิก สืบราคาผลผลิตในตลาดเพื่อเป็นหลักในการพิจารณาดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ กับแจ้งให้คณะกรรมการดำเนินการและสมาชิกทราบความเคลื่อนไหวของราคาผลผลิตนั้น ๆ รวมทั้งการรักษาดวงตราของสหกรณ์ และรับผิดชอบตรวจตราที่ดิน สำนักงาน อาคาร อุปกรณ์และทรัพย์สินอื่นๆของสหกรณ์ ตลอดจนผลผลิตหรือสินค้าต่างๆ ซึ่งอยู่ในอารักขาของสหกรณ์ให้อยู่ในสภาพอันดี และปลอดภัย

3) รับผิดชอบการเงินและบัญชี เช่นจัดให้มีใบสำคัญเกี่ยวกับการซื้อขาย การทำธุรกิจต่างๆ ของสหกรณ์ รับผิดชอบในการทำบัญชีและทะเบียนต่าง ๆ ของสหกรณ์ ให้เป็นการถูกต้อง ตลอดจนรวบรวมใบสำคัญและเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการเงินของสหกรณ์ไว้โดยครบถ้วน รักษาเงินสดของสหกรณ์ภายในจำนวนที่คณะกรรมการดำเนินการขออนุญาตให้สำรองไว้ในกิจการของสหกรณ์ และจัดการส่งเงินของสหกรณ์นอกจากจำนวนดังกล่าวเข้าฝากที่คณะกรรมการดำเนินการกำหนด

4) บังคับบัญชาพนักงานของสหกรณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ ผู้จัดการต้องกระทำตามข้อบังคับและระเบียบของสหกรณ์ ตลอดจนคำสั่งของคณะกรรมการดำเนินการ

ในกรณีที่ไม่มีข้อบังคับหรือระเบียบก็ต้องกระทำตามทางอันควรเพื่อให้เกิดผลดีแก่สหกรณ์ โดยสั่งการ และบังคับบัญชาพนักงานของสหกรณ์ เพื่อให้ปฏิบัติงานสำเร็จลุล่วงตามภาระหน้าที่ดังกล่าว

ในส่วนของการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร เกษตรักดี ปีทมเรชา (2530) ได้กล่าวถึงการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรโดยแบ่งเป็น 6 ด้าน คือ

1) ด้านการธนกิจ เป็นการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการเงิน แบ่งออกเป็นการให้เงินกู้แก่สมาชิกเพื่อนำไปใช้ลงทุนในการประกอบการทางการเกษตร โดยสหกรณ์จะควบคุมแนะนำการใช้เงินกู้ รวมทั้งการพิจารณาแผนการผลิตของสมาชิก สหกรณ์จะจ่ายเงินกู้แก่สมาชิกทั้งในรูปเงินสด และจ่ายเป็นสิ่งของที่จำเป็นในการผลิตของสมาชิกตามที่สมาชิกต้องการ รวมทั้งการรับฝากเงินจากสมาชิก เพื่อเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักออมทรัพย์ โดยสหกรณ์จะจ่ายดอกเบี้ยเงินฝากให้สมาชิกในอัตราเดียวกับการฝากเงินในสถาบันการเงินอื่น ๆ และสมาชิกไม่ต้องเสียภาษี

2) การรวมกันซื้อ คือการจัดหาสิ่งของที่จำเป็นมาขายให้แก่สมาชิก สหกรณ์จัดหาเครื่องมือเครื่องใช้ในการเพาะปลูกมาจำหน่าย เช่น เครื่องยนต์ เครื่องสูบน้ำ รถไถ ปูย สารเคมี และสิ่งของจำเป็นในครัวเรือน

3) การรวมกันขาย คือการรวบรวมผลผลิตของสมาชิกเพื่อจัดการจำหน่าย สหกรณ์ต้องจัดการวางแผนการเพาะปลูกพืชผลของสหกรณ์ ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด มีการรวบรวม การเก็บรักษา การจัดมาตรฐานสินค้า การแปรรูป รวมทั้งการขายส่งขายปลีก เพื่อให้สมาชิกได้รับราคาผลผลิตที่ดีและเป็นธรรม

4) การบริการ จัดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สมาชิก เช่นบริการเครื่องสูบน้ำ หรือสร้างเหมืองฝายระบบระบายน้ำเพื่อการเพาะปลูกของสมาชิก โดยสหกรณ์จะเรียกเก็บค่าบริการจากสมาชิกตามสมควร

5) การส่งเสริมอาชีพ มีการส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตร การจัดทำแผนการผลิต โดยร้องขอให้กรมส่งเสริมการเกษตรมาช่วยแนะนำ นอกจากนี้ส่งเสริมให้มีกิจกรรมการเกษตรอย่างอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้ที่ดินและแรงงานอย่างเต็มที่ และมีรายได้เพิ่มขึ้น

6) การศึกษาอบรม ผู้เกี่ยวข้องกับสหกรณ์ทุก ๆ ฝ่ายต้องได้รับการศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อทราบหน้าที่และความรับผิดชอบของตนตามหลักและวิธีการสหกรณ์ ส่วนใหญ่จัดโดยกรมส่งเสริมสหกรณ์และสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย

4. ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานสหกรณ์การเกษตร

ในปัจจุบันเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า การดำเนินงานสหกรณ์ให้ได้รับผลสำเร็จตามที่ตั้งความหวังไว้ ต้องเป็นสหกรณ์ที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจและจริงใจของสมาชิก

ผู้เป็นเจ้าของ ผู้จัดการ และผู้ใช้บริการของสหกรณ์ เพื่อให้สหกรณ์ยืนอยู่บนขาของตนเองอย่างมีอิสระได้ในที่สุด แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้วตลอดระยะเวลา 80 ปีที่ผ่านมา ถึงแม้กระบวนการสหกรณ์จะมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องแต่สภาพปัญหาของเกษตรกรยังคงปรากฏให้เห็นอยู่อย่างชัดเจน จนมีการกล่าวกันอยู่เสมอว่ากระบวนการสหกรณ์ไทยอ่อนแอ ด้อยประสิทธิภาพ และประสบความล้มเหลวในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร (รังสรรค์ ปิติปัญญา, 2538)

กรมส่งเสริมสหกรณ์ (2538) ได้สรุปปัญหาสำคัญของสหกรณ์ที่จะต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข ดังนี้

1) สมาชิกสหกรณ์ กรรมการ และเจ้าหน้าที่ขาดความรู้ความสามารถในการดำเนินงานและมีไม่น้อยที่ขาดความตระหนักและจงรักภักดีต่อสหกรณ์

2) การจัดสรรสินเชื่อให้แก่สหกรณ์ยังไม่เพียงพอ สหกรณ์การเกษตรยังไม่สามารถเป็นที่พึ่งพาของสมาชิกได้อย่างแท้จริง ทั้งทางด้านอาชีพ ต้นทุนการผลิต และการตลาด สหกรณ์จึงยังไม่มี ความคล่องตัวพอที่จะแข่งขันกับภายนอกได้

3) เกษตรกรที่เป็นสมาชิกมีหนี้สินหลายทาง มีการจัดตั้งสถาบันเกษตรกรขึ้นหลากหลายไม่มีเอกภาพขาดการเชื่อมโยง ทำให้สมาชิกไม่ได้เข้ามาสนใจการดำเนินงานของสหกรณ์อย่างจริงจัง

4) เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ยังขาดความรู้ความเข้าใจในงานของสหกรณ์ การประสานงานค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำความช่วยเหลือในด้านการประกอบอาชีพเข้ามาสู่ระบบสหกรณ์

5) โครงสร้างของกรมส่งเสริมสหกรณ์เองยังขาดเอกภาพ นโยบายและเป้าหมายการบริหารยังไม่แน่นอนชัดเจน มีความจำกัดทางด้านบุคลากรซึ่งมีพื้นฐานหลากหลายขาดแนวคิดเชิงธุรกิจ มีความจำกัดทางด้านประชาสัมพันธ์ และได้รับงบประมาณไม่ต่อเนื่อง ไม่นั่นเอง

มานิตย์ กมลเวช (2536) ได้สรุปปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ เช่น (1) สมาชิก กรรมการ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ขาดความรู้ความเข้าใจในอุดมการณ์ หลักการ และวิธีการสหกรณ์ (2) สมาชิกไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ไม่มีเงินทุนต้องกู้ยืมจากบุคคลภายนอกจ่ายดอกเบี้ยราคาแพง (3) สหกรณ์ขาดเงินทุนขาดอุปกรณ์ที่จำเป็น (4) ฝ่ายจัดการขาดประสิทธิภาพ (5) เร่งรัดการจัดตั้งสหกรณ์เกินไปหรือจัดตั้งตามนโยบายโดยยังไม่มี ความพร้อม (6) ไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่องจากรัฐบาล ส่วนปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (2521) ได้กล่าวไว้ว่าการที่รัฐบาลควบคุมงานสหกรณ์มากเกินไปนอกจากเป็นการขัดขวางการพัฒนาความสามารถของสหกรณ์เองแล้วยังทำให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ โดยที่ตัว

เกษตรกรเองไม่ต้องทำอะไรมากนัก และอาจมีผลทำให้เกษตรกรไม่มีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการสร้างสหกรณ์ขึ้นมา จึงไม่เกิดความร่วมมือเท่าที่ควร ยังมีปัญหาสำคัญอีกหลายประการในส่วนของการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของสหกรณ์การเกษตร ดังนี้

1) ธุรกรรมร่วมกันซื้อรวมกันขาย มีข้อจำกัดในเรื่องของระยะทาง เนื่องจากสหกรณ์การเกษตรส่วนใหญ่ดำเนินการครอบคลุมในระดับอำเภอซึ่งเป็นขอบเขตที่กว้างเกินไป มีปัญหาเรื่องการติดต่อระหว่างสมาชิกกับสหกรณ์ ปัญหาเรื่องการขนส่งสินค้า การรวบรวมสินค้า ต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายสูงทำให้โอกาสที่สมาชิกจะมาทำธุรกิจกับสหกรณ์ลดน้อยลง สมาชิกยอมเลือกทำธุรกิจแต่เฉพาะด้านที่ไม่สามารถหาบริการที่ดีกว่าในท้องถิ่น เช่น ด้านสินเชื่อ ส่วนด้านอื่นๆ สมาชิกมักไม่ให้ความสนใจ โอกาสที่สหกรณ์จะพัฒนาธุรกิจให้ดีขึ้นจึงทำได้ยาก (รังสรรค์ ปิติปัญญา, 2530)

2) ธุรกรรมเงินกู้ของสหกรณ์ สมาน กระจ่างมล (2535) ได้กล่าวไว้ว่า สภาพการปล่อยเงินกู้ของสหกรณ์การเกษตรในปัจจุบันเป็นเหมือนเชือกแขวนคอผู้กู้ ด้วยเหตุผลดังนี้ (1) ไม่มีการจัดทำแผนการผลิตของสมาชิก (2) สหกรณ์ปล่อยเงินกู้ตามหลักประกัน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สอดคล้องกับการผลิต ทำให้สมาชิกมีเงินกู้ไปใช้ในทางสิ้นเปลือง เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สมาชิกต้องค้างชำระเงินต้นและดอกเบี้ย (3) สมาชิกสามารถเบิกรับเงินกู้จำนวนรวมทั้งหมดไปคราวเดียว นอกจากมีโอกาสนำไปใช้ในทางสิ้นเปลืองแล้วสมาชิกยังต้องแบกรับภาระดอกเบี้ยเต็มจำนวนนับตั้งแต่วันเริ่มกู้จนถึงวันชำระหนี้

3) ด้านการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ สหกรณ์ส่วนใหญ่ไม่ได้เน้นการส่งเสริมอาชีพในลักษณะการจัดไร่นาแก่สมาชิก สำหรับในส่วน of สมาชิกเองก็เคยชินอยู่กับการกู้เงินมาลงทุน ตั้งแต่ค่าเตรียมดิน ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมี ตลอดไปจนถึงการเก็บเกี่ยว ต้องใช้เงินทุกขั้นตอนของการผลิต เพื่อรอเก็บเกี่ยวผลผลิตเพียงปีละครั้ง ทำให้มีความเสี่ยงในการลงทุนเป็นอย่างมาก ถ้าสมาชิกขาดทุนในการประกอบการ ผลที่ตามมาคือไม่สามารถชำระหนี้ตามกำหนดเวลา ซึ่งเป็นปัญหาที่สหกรณ์การเกษตรส่วนใหญ่ประสบอยู่ในปัจจุบัน (สมคิด เจริญวรรณ, 2536)

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตร

เกรียงศักดิ์ ปัทมเรชา (2531) ได้วิจัยเรื่องปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการต่างๆ ของสหกรณ์ พบว่า อาชีพ อายุ ขนาดของเนื้อที่ถือครองระยะเวลาในการเป็นสมาชิกสหกรณ์ จำนวนเงินฝากสหกรณ์ การเป็นกรรมการสหกรณ์ การรู้ถึงประเภทการดำเนินธุรกิจสหกรณ์ และการส่งเสริมเผยแพร่การสหกรณ์ มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสหกรณ์

ไพพรรณ สดวกการ (2530) ได้วิจัยพฤติกรรมการขายยางพาราของสมาชิกที่มีผลสำเร็จต่อบริการการขายของสหกรณ์การเกษตรย่านตาขาว จำกัด พบว่าปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิ

ผลต่อการตัดสินใจของสมาชิกว่าจะให้ความร่วมมือหรือไม่ร่วมมือต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของสหกรณ์มีดังนี้

1) ทักษะคติของสมาชิกที่มีต่อสหกรณ์ โดยทั่วไปสมาชิกสหกรณ์จะมีทัศนคติที่ดีต่อสหกรณ์หรือไม่เพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานต่างๆ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในหลักและวิธีการสหกรณ์ ประสบการณ์ทางสหกรณ์ สิ่งแวดล้อมและประสบการณ์เดิมของสมาชิคนั้น ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสหกรณ์ดีเคยมีประสบการณ์เป็นสมาชิกสหกรณ์ที่ประสบความสำเร็จมาก่อน หรือเคยได้รับความพึงพอใจในการบริการด้านอื่น ๆ ของสหกรณ์มาก่อน ตลอดจนผู้ที่ทำมาหากินฝืดเคืองแร้นแค้น และเคยถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางและนายทุนมาก่อน สมาชิกเหล่านี้มักจะมีทัศนคติที่ดีต่อสหกรณ์และมีความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสหกรณ์ ในทางตรงข้ามสมาชิกที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักและวิธีการสหกรณ์ดีพอ หรือเคยมีประสบการณ์ในสหกรณ์ที่ล้มเหลวมาก่อน หรือมีสภาพการทำมาหากินที่สุขสบายดีสมาชิกพวกนี้มักมีทัศนคติที่ไม่ดีหรือเฉย ๆ ต่อสหกรณ์ และมักไม่ค่อยให้ความสนใจหรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของสหกรณ์เท่าที่ควร

2) ผลประโยชน์ที่สมาชิกคาดว่าจะได้รับจากสหกรณ์ เป็นสิ่งจูงใจที่มีความสำคัญยิ่งต่อการตัดสินใจของสมาชิกที่จะร่วมมือหรือไม่ร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของสหกรณ์ โดยทั่วไปสมาชิกคาดว่าผลประโยชน์ที่เขาคาดว่าจะได้รับจากการเข้าร่วมทำกิจกรรมใดกับสหกรณ์จะน้อยกว่าหรือไม่ดีไปกว่าผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการทำกิจกรรมนั้นโดยลำพังผู้เดียวแล้ว เขามักจะไม่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ในทางตรงข้ามสมาชิกจะให้ความสนใจและอยากเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสหกรณ์ที่เขาคาดว่าจะได้รับผลประโยชน์มากกว่าการที่เขาจะทำกิจกรรมนั้นโดยลำพัง

3) บรรทัดฐานของสังคม คือ การกระทำหรือค่านิยมในสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม และยึดถือเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต ดังนั้นผู้ที่มีความต้องการให้สังคมยอมรับหรือต้องการอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับบรรทัดฐานของสังคมนั้น การตัดสินใจของสมาชิกในการเข้าร่วมกิจกรรมใดกับสหกรณ์หรือไม่ ก็มีอิทธิพลมาจากบรรทัดฐานของสังคมที่เขาอยู่ร่วมด้วย กิจกรรมใดที่สมาชิกส่วนใหญ่ไม่พอใจหรือเห็นว่าไม่มีประโยชน์ก็พลอยทำให้สมาชิกส่วนน้อยที่พึงพอใจและเห็นว่าเป็นประโยชน์มีกล้าที่จะเข้าร่วมด้วย

4) นิสัย ในบางครั้งนิสัยส่วนตัวของสมาชิกเอง จะเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการมีส่วนร่วมโดยตรง เช่นสมาชิกที่มีนิสัยชอบความสะดวกสบายจะนิยมขายผลผลิตให้กับพ่อค้าในละแวกใกล้บ้านหรือพ่อค้าเร่ แทนที่จะขายให้กับสหกรณ์ซึ่งอยู่ห่างไกลบ้านออกไป ทั้ง ๆ ที่สมาชิกผู้นั้นรู้ว่าถ้าขายให้สหกรณ์จะได้ราคาดีกว่า เป็นต้น

พรศักดิ์ พัทธพจนารณ์ (2530) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตร : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ไม่ขายผลผลิตให้สหกรณ์ เหตุผลสำคัญคือผลิตได้น้อยไม่พอขาย บริการของสหกรณ์ไม่สะดวก มีผลผลิตชนิดที่สหกรณ์ไม่รับซื้อ ตามลำดับ เหตุผลของการไม่ซื้อสินค้าจากสหกรณ์คือ ระยะทางจากบ้านกับสหกรณ์ห่างไกลกัน และไม่มีสินค้าที่ต้องการ ส่วนบริการด้านธนากิจ เหตุผลสำคัญของการกู้เงินคือนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ และเหตุผลของการไม่ฝากเงินคือ ไม่มีเงินเหลือฝาก

เรืองยศ นันทเสน (2532) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการทำธุรกิจกับสหกรณ์ของสมาชิก : ศึกษาเฉพาะกรณีสหกรณ์การเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน พบว่าปัจจัยที่มีผลในเชิงบวกต่อการทำธุรกิจด้านต่าง ๆ กับสหกรณ์ของสมาชิกมีดังนี้ (1) การกู้เงิน พบว่ารายได้ของสมาชิกมีผลต่อการกู้เงิน (2) การซื้อสินค้าจากสหกรณ์ ตัวแปรที่มีผลคือการขายสินค้าถูกกว่าท้องตลาด (3) การขายผลผลิตให้กับสหกรณ์ ตัวแปรที่มีผลมีจำนวน 3 ตัวคือ ปริมาณของผลผลิตในรอบปี ความรู้สึกของสมาชิกที่มีต่อวิธีการในการขายผลผลิตให้สหกรณ์ว่ายุ่งยากหรือไม่ยุ่งยาก และการมีบริการขนส่งผลผลิตแก่สมาชิก

รังสรรค์ ปิติปัญญา (2538) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บริการสหกรณ์การเกษตรของสมาชิก : กรณีศึกษาสหกรณ์การเกษตรสามชุก จำกัด พบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ใช้บริการสินเชื่อของสหกรณ์ ส่วนบริการด้านอื่น โดยเฉพาะการซื้อและการขาย มีการใช้บริการน้อยมาก การที่สมาชิกไม่นิยมซื้อปัจจัยการผลิตและสินค้าจากสหกรณ์ พบว่ามีสาเหตุมาจากราคาสินค้า แต่มีผลมาจากรูปแบบการให้บริการของสหกรณ์ ซึ่งขัดแย้งกับความต้องการของสมาชิก คือสมาชิกต้องการซื้อปัจจัยการผลิตแบบเงินสดและมีบริการจัดส่งให้ แต่สหกรณ์จำหน่ายแบบเงินสด สมาชิกต้องขนส่งเอง ในด้านบริการการขายก็เช่นกัน ราคารับซื้อไม่ใช่สาเหตุที่ทำให้สมาชิกไม่ขายผลผลิตให้สหกรณ์ การไม่ให้บริการขนส่ง หรือการไม่รับซื้อที่ไร่นาสมาชิก และพฤติกรรมในการเรียกคืนเงินกู้ของสหกรณ์ในขณะที่สมาชิกเอาผลผลิตมาจำหน่าย เป็นตัวผลักดันให้สมาชิคนำผลผลิตไปจำหน่ายให้ผู้ซื้อรายอื่น โดยได้เสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงด้านการซื้อ การขายของสหกรณ์ไว้ดังนี้ (1) ปัญหาการขนส่ง อาจดำเนินการแก้ไขโดยการจัดตั้งร้านค้าย่อยของสหกรณ์ในทุกหมู่บ้านเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่สมาชิก (2) ปัญหาวิธีการชำระเงินค่าปัจจัยการผลิต ควรจัดบริการในลักษณะเงินเชื่อด้วย โดยส่งเสริมให้สมาชิกตั้งกลุ่มย่อย 5-10 คน เพื่อใช้บริการซื้อเชื่อ โดยร่วมกันรับผิดชอบหนี้สินที่เกิดจากการซื้อเงินเชื่อ และออมทรัพย์ร่วมกันโดยใช้เงินออมนี้ฝากค้ำประกันการซื้อเชื่อของสมาชิกกลุ่ม (3) ในด้านการขาย เพื่อเป็นแรงจูงใจให้สมาชิคนำผลผลิตมาจำหน่ายกับสหกรณ์ สหกรณ์ควรจัดเรียกร้องให้สมาชิกชำระหนี้สินในขณะที่สมาชิกจำหน่ายผลผลิต

6. ความหมายของการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเอง

การมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบใหม่ซึ่งมีหลักการที่สำคัญคือ การทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองและท้องถิ่น แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนกำลังแพร่หลายในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทได้นำเอาไปใช้ในการดำเนินงาน จากสาเหตุดังกล่าวทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นมาหลายแนวความคิด โดยสังเกตได้จากความหมายและลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนดังต่อไปนี้ บุญเยี่ยม ต่อตระกูลวงษ์ (2528) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง กระบวนการดังต่อไปนี้ (1) ประชาชนมีส่วนในการตัดสินใจในการค้นหาปัญหา วางแผนแก้ปัญหาและดำเนินการตามการตัดสินใจนั้น (2) ประชาชนได้พัฒนาตนเองและสามารถช่วยเหลือตนเองได้

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2524 อ้างถึงใน วิชัย กัณหาชน 2533) ได้ชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปในสังคมนั้น มีความหมายอยู่ 2 ระดับคือ (1) การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ หมายความว่าประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการตัดสินใจเกี่ยวกับการทำแผนพัฒนา และการจัดสรรทรัพยากรเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ภูมิภาค เมือง และชนบท (2) การมีส่วนร่วมทางสังคม หมายความว่าต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในสังคมจัดตั้งขึ้นเพื่อการพัฒนา ซึ่งในทางทฤษฎีการวางแผนจะให้ความสำคัญแก่เรื่องการมีส่วนร่วมของมวลชนในกระบวนการวางแผน รวมทั้งการดำเนินงานและการประเมินผล ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่เสนอการวางแผนจากเบื้องล่างเข้ามาแทนที่การวางแผนจากเบื้องบน โดยมีความหวังว่าจะทำให้โครงการพัฒนาสอดคล้องกับความเป็นจริงในระดับท้องถิ่น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ศกุนต์ สายบุญลี (2537) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมที่ลึกลงไปอีกว่า หมายถึงการร่วมกันของสมาชิกชุมชนในการพัฒนาชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเอง ระหว่างสมาชิกด้วยกัน ระหว่างสมาชิกกับองค์กร ทั้งนี้ด้วยข้อเท็จจริงและความเชื่อที่ว่างานจะสำเร็จได้ก็ด้วยการมีส่วนร่วมของสมาชิกซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือแห่งการดำรงชีวิตในสังคมเดียวกัน โดยร่วมกระทำในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ร่วมในการรับรู้ ในการได้รับข่าวสาร ซึ่งเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งที่จะรู้ข่าวสารความเป็นไปของบ้านเมือง ความรู้หรือวิชาการต่างๆถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นการตกทอดทางสติปัญญาของมนุษย์จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง สังคมหนึ่งสู่สังคมหนึ่งเป็นสิ่งสาธารณะ

2) ร่วมคิด จากการได้รับรู้ นำมาสู่การคิดพิจารณา มีโอกาสแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจที่มีคุณภาพ

3) ร่วมตัดสินใจ มีโอกาสที่จะตัดสินใจรับหรือไม่รับกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน กับชีวิตของตน อันถือว่าหากมนุษย์มีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกันแล้วผลที่เกิดขึ้น ย่อมเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการ สอดคล้องกับปัญหา เกิดความรักความหวงแหนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและต้องดูแลรักษา

4) ร่วมวางแผนและดำเนินการ การวางแผนร่วมกันและการดำเนินการร่วมกัน ย่อมเกิดพลังมหาศาลในการทำให้โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ได้รับความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

5) ร่วมประเมินผล ประเมินค่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการแล้วหรือกิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไป

6) ร่วมรับผิดชอบ การคงอยู่ของกิจกรรมนั้นไม่มีใครปฏิเสธว่าเป็นผลมาจากการรับผิดชอบและการปฏิบัติดูแลรักษาร่วมกัน สำหรับสิ่งที่เกิดผลเสียหายหากมีการรับ “ผิด” ก็จะต้องพบกับสิ่งที่ “ชอบ” พลวัตของกิจกรรมก็จะต่อเนื่องต่อไป

7) ร่วมรับผลประโยชน์ ในงานพัฒนาชุมชนผลของกิจกรรมย่อมตกแก่สมาชิกชุมชน ส่วนชุมชนจะกระจายผลประโยชน์ไปสู่สมาชิกแต่ละคนได้อย่างไรก็ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ของชุมชนนั้น

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2527) เห็นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น อยู่บนรากฐานความคิดที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิและมีส่วนเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชนตามธรรมชาติร่วมกัน จะมีมากน้อยต่างกันก็จริงที่เมื่อได้รับทรัพยากรและโอกาสที่เท่าเทียมกันแล้ว คน ๆ หนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งลงแรงหรือมีความสามารถสูงกว่าในการจัดการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่ได้รับมากกว่าคนอื่น ลีอชัย ศรีเงินยวง และผาสุก เอนกวนิช (2526) ได้เน้นเสริมว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงแต่การดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐบาลเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน” และ “กำหนดให้มีการเข้าร่วมงาน” ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแล กำกับ ตลอดจนประเมินผลติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึงการมอบอำนาจอธิปไตยขั้นพื้นฐานสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ

สำหรับการพึ่งตนเอง (self-reliance) นั้น สุพรรณิ ไชยอำพร (2531) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองของชุมชนว่า การพึ่งตนเองหมายถึงการที่ราษฎรส่วนใหญ่ในชุมชนได้ตระหนักถึงความสามารถของตนเองในการพัฒนา สามารถระดมทรัพยากรต่าง ๆ ของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ หรือทรัพยากรอื่นใดก็ตามมาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีพอย่างเต็มที่ทั้งในเรื่องส่วนตัวและส่วนรวม มีความเป็นไททางเศรษฐกิจ อย่างน้อยก็มีฐานะที่พอจะเลี้ยงดูครอบครัวได้ดีพอสมควร มีศักดิ์ศรีในสังคมเท่า

เทียบกับคนอื่น การพึ่งตนเองได้ของชาวบ้านมิได้หมายความว่าไม่ต้องพึ่งพิงกับองค์กรหรือชุมชนภายนอกเสียเลย ซึ่งเป็นไปไม่ได้ในระบบเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน เฉลิมชัย ห่อ นาคและคณะ (2529) ให้ความหมายของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนว่า หมายถึง ความสมดุลระหว่างความต้องการทางเศรษฐกิจและขีดความสามารถ ซึ่งขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ คือ (1) เทคโนโลยี (2) เศรษฐกิจ (3) ทรัพยากร (4) จิตใจ และ(5) สังคม องค์ประกอบทั้ง 5 ประการ ต้องมีรูปแบบความสัมพันธ์ต่อกันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ความหมายนี้สอดคล้องกับ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และคณะ (2537) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า การที่จะให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และพัฒนาอย่างถาวรนั้น สังคมจะต้องมีเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และ สังคมวัฒนธรรมของคนในชุมชนอย่างสมดุลกัน นั่นคือ มีเทคโนโลยีพอแก่ความต้องการ มีความพอกินพอใช้ไม่ขาดแคลน มีทรัพยากรให้ใช้อยู่เสมอ ใช้ไปสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาทดแทน เช่นนี้เรื่อยไป ชาวชนบทแต่ละคนมีจิตปกติสุขมีความสุขตามอัตภาพ มีธรรมะ สันโดษ มีความเพียร เชื่อมั่นในความสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ มีชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อการรวมกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

7. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม และการพึ่งตนเอง

การกระทำหรือพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์จะต้องมีสาเหตุทำให้เกิดขึ้นเสมอ การที่มนุษย์มีพฤติกรรมร่วมกันจะต้องมีการกระตุ้นหรือสนับสนุนและจงใจเป็นปัจจัยทำให้เกิดความอยากกระทำ (นิพนธ์ คันธเสวี, 2528) ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงอาจเป็นผลมาจากแรงจูงใจ อารมณ์พันธ์ จันทรสว่าง (2525) ได้แสดงความเห็นว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้บุคคลมีความพึงพอใจในการทำงานโดยเฉพาะการเข้าร่วมกิจการทางสังคมนั้นมี 2 ประการดังนี้ (1) ความพอใจทางกาย ได้แก่ ความต้องการอาหารและความต้องการมีสุขภาพดี ความต้องการที่อยู่อาศัย ความต้องการในเชิงบวกอื่นๆ ที่สำคัญสำหรับชีวิต (2) ความพอใจทางจิตใจ ได้แก่ ความรู้สึกที่อยากทำงานให้เป็นผลสำเร็จ ความต้องการที่จะประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความต้องการเป็นที่ยอมรับของกลุ่มและความรู้สึกสนุกสนานเมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้น แนวความคิดนี้สอดคล้องและเป็นไปในแนวเดียวกับทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow) สารสำคัญของทฤษฎีนี้ ไพบูลย์ เทวรักษ์ (2537) ได้นำมาอธิบายและสรุปไว้ว่าเป็นการกล่าวถึงการแสดงพฤติกรรมของบุคคลอันเป็นผลมาจากความต้องการพื้นฐาน (basic needs) 5 ระดับ ดังต่อไปนี้

1) ความต้องการพื้นฐานเพื่อความอยู่รอดของชีวิต (physiological needs) ได้แก่ ความต้องการอาหาร ความต้องการพักผ่อน ความต้องการทางเพศ เป็นต้น

2) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (safety needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัย และการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมั่นคง

3) ความต้องการทางสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

4) ความต้องการเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น

5) ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) ได้แก่ ความต้องการสูงสุดอันเป็นความต้องการให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความคิดของตน จากแนวความคิดและทฤษฎีที่กล่าวมา สรุปได้ว่าแรงจูงใจที่ส่งผลให้บุคคลแสดงพฤติกรรมหรือกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ (1) แรงจูงใจภายในตัวบุคคล แรงจูงใจประเภทนี้เป็นแรงจูงใจโดยธรรมชาติ เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการพักผ่อน ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น และ (2) แรงจูงใจภายนอกตัวบุคคล แรงจูงใจประเภทนี้เป็นแรงจูงใจที่เกิดจากการกระทำทางสังคม เช่น ความต้องการความรัก ความต้องการเกี่ยวกับเกียรติยศชื่อเสียง ความต้องการความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น เป็นต้น แรงจูงใจทั้งสองประเภทที่กล่าวมาเป็น พื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน

กาญจนา ศุภจรรยา (2527) ได้เสนอแนวคิดว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ (1) ปัจจัยด้านชุมชน ได้แก่ ประวัติการพัฒนาชุมชน ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม โครงสร้างอำนาจของผู้นำ ความขัดแย้งและลักษณะของประชากร และ (2) ปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ทักษะในการปฏิบัติงาน และลักษณะการนิเทศและสนับสนุน นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) เสนอแนวคิดว่า ความสำเร็จในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของชุมชนทั้งด้านตัวประชาชน ภูมิประเทศ และบุคลากร ตลอดจนลักษณะเฉพาะกิจการที่ประชาชนมีส่วนร่วม ซึ่งความสำเร็จ ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการคือ

เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน

- 1) เห็นหรือไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2) เข้าใจหรือไม่เข้าใจแนวความคิด และวิธีส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 3) ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจที่จะปฏิบัติตามแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 4) มีหรือไม่มีเวลามากเพียงพอที่จะอุทิศตนเพื่อกระทำการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

Central Library
Prince of Songkla University

ระบบการทำงาน

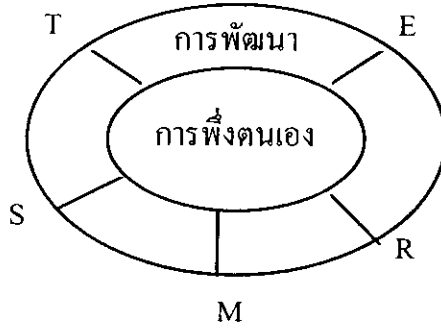
- 1) เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือไม่
- 2) มีงบประมาณ ทรัพยากร สนับสนุน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างเพียงพอและทันที่หรือไม่
- 3) สร้างแรงจูงใจให้เจ้าหน้าที่อุทิศตนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างจริงจังหรือไม่

เงื่อนไขอื่น ๆ

- 1) บรรยากาศ สถานการณ์ หรือเหตุการณ์ในขณะนั้น เอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรค
- 2) โอกาสที่เหมาะสมจะมีหรือไม่
- 3) คุณลักษณะของประชาชนทำให้มีระดับความพร้อมแค่ไหน

ซานิตย์ บุญชู (2531) เสนอแนวคิดว่าการที่จะให้สมาชิกของกลุ่มสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มนั้น กลุ่มจะต้องเกิดจาก 4 ขั้นตอน คือ (1) การแสวงหาข้อเท็จจริงว่าชุมชนนั้นมีศักยภาพหรือข้อจำกัดอะไร (2) เผยแพร่ความคิดในเรื่องดังกล่าวแก่ผู้สนใจได้ทราบวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานที่ถูกต้อง (3) ประชุมผู้สนใจเพื่อหารือร่วมกัน และถ้าเห็นพ้องต้องกันก็ดำเนินการขั้นตอนต่อไป คือ (4) การก่อตั้งกลุ่ม โดยมีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่ม การวางกฎข้อบังคับของกลุ่ม การรับสมาชิก เป็นต้น และเมื่อก่อตั้งกลุ่มแล้วยังมีปัจจัยสำคัญที่จะช่วยทำให้กลุ่มรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นและมีประสิทธิภาพ ดังนี้ (1) ผู้นำกลุ่มจะต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิก เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ ชยัน อดทน รักงาน มีความรู้ในงานที่ปฏิบัติ มีทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น มีชื่อเสียงดีและมีฐานะดี (2) สมาชิกในกลุ่มจะต้องมีความสนใจเหมือน ๆ กัน สมัคใจที่จะทำงานร่วมกัน มีวัยใกล้เคียงกัน และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน (3) รูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มควรเป็นแบบปฐมภูมิ เช่นมีการยอมรับนับถือในหมู่สมาชิกด้วยกัน มีบรรยากาศของความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน สมาชิกมีการพบปะสังสรรค์กันเป็นประจำ มีความเป็นกันเอง

ส่วนแนวคิดของการพึ่งตนเองนั้น สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2537) ได้เสนอแนวความคิดการอยู่ร่วมกันของการพึ่งตนเองและการพัฒนา โดยที่ทั้งสองส่วนอาศัยปรัชญาชีวิตที่ต่างกันเด็ดขาด กล่าวคือการพึ่งตนเองจะต้องอาศัยปรัชญาตะวันออกหรือปรัชญาชีวิตไทย ในขณะที่การพัฒนาจะต้องอาศัยปรัชญาตะวันตก โดยสามารถเขียนเป็นแบบจำลองได้ดังภาพประกอบ 2



ภาพประกอบ 2 : แบบจำลองการอยู่ร่วมกันของการพึ่งตนเองและการพัฒนา

ที่มา : สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และคณะ, 2537

จากภาพอธิบายได้ว่าชุมชนจะสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองนั้นชาวบ้านต้องยึดแนวการดำเนินชีวิตแบบไทยคือ เรียบง่าย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักใคร่ปรองดองเหมือนญาติ นับถือผู้ใหญ่ ส่วนทางด้านจิตใจ ต้องมีความสันโดษ นั่นคือ พอใจในสิ่งที่มีอยู่ พอใจผลของความพยายามไม่ว่าจะทำอะไร พยายามต่อไปเรื่อย ๆ ด้วยความเชื่อมั่นในความสามารถของตน แม้จะมีอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ ในส่วนของการพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติตามแนวชีวิตไทย คือการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบเพื่อนร่วมโลกไม่ทำลายล้าง ในด้านเศรษฐกิจแบบไทย คือ การทำมาหากิน ทำนา ทำสวน ทำไร่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้มีกินมีใช้ อาจเหลือใช้เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นที่จำเป็น สำหรับความสมดุลทางเทคโนโลยีแบบไทย คือ การใช้ความรู้ และเครื่องมือเครื่องมือแบบพื้นบ้าน เพราะเทคโนโลยีพื้นบ้านมีอยู่แล้วรอบตัว หาง่าย ราคาถูก ไม่สิ้นเปลือง ที่สำคัญคือชาวบ้านมีความรู้อยู่แล้วไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก ชุมชนที่พึ่งตนเองได้แล้วจะมีความเข้มแข็งทั้งด้านเทคโนโลยี (T) ด้านเศรษฐกิจ (E) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (R) ด้านจิตใจ (M) และด้านสังคมวัฒนธรรม (S) ของคนในชุมชน เพียงพอที่จะซึมซับหรือกลั่นกรองความเจริญจากภายนอกซึ่งเป็นปรัชญาชีวิตแบบตะวันตก โดยเลือกเอาเฉพาะที่ตนพอรับได้ นั่นคือพอเข้าใจ พอมีทุนซื้อแล้วคุ้มค่า ไม่ใหญ่เกินไป ไม่ยุ่งยากซับซ้อนที่จะใช้ที่จะควบคุม เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม การพัฒนาจะเป็นไปได้และเมื่อพัฒนาแล้วดำรงอยู่ได้ตลอดไป ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความสามารถในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนนั้นมีจำนวนอย่างน้อย 7 ประการดังนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2531)

1) ประชากร ซึ่งหมายถึงขนาดหรือจำนวนประชากรที่ใหญ่เพียงพอขนาดหนึ่ง จึงจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ประชากรนี้จะต้องหมายถึงประชากรในวัยแรงงาน เพราะจำนวนคนในวัยแรงงานมีผลต่อการพึ่งตนเอง

2) ผู้นำ ลักษณะของผู้นำชุมชนที่พึ่งตนเองได้จะต้องเป็นคนเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมอย่างมาก ต้องเป็นคนมีประสบการณ์ ชยันต์ขันแข็ง จริงจัง

หุดากว้างไกล มีมนุษยสัมพันธ์ดี ใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน เป็นที่ศรัทธาและยอมรับของคนในชุมชน

3) การศึกษาชุมชน ที่พึ่งตนเองได้ไม่จำเป็นต้องมีระดับการศึกษาของประชาชนสูงส่งมากนัก เพียงจบการศึกษาภาคบังคับก็เพียงพอ แต่การศึกษาที่สำคัญคือการฝึกอบรมนอกระบบโรงเรียน เช่นฝึกวิชาชีพ

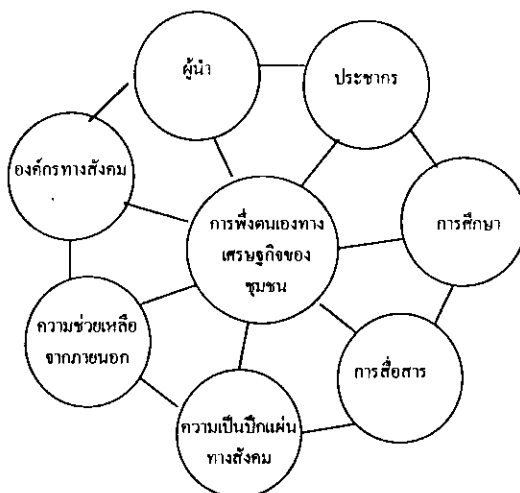
4) การติดต่อสื่อสาร การได้รับข่าวสารต่าง ๆ ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับการผลิตหรือข่าวสารบ้านเมือง ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มักจะมีการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนและระหว่างชุมชน มากกว่าชุมชนที่พึ่งตนเองไม่ได้หรือพึ่งตนเองได้น้อย

5) องค์กรทางสังคม เช่นองค์กรประชาชน องค์กรของรัฐ กลุ่ม คณะกรรมการสมาคม มูลนิธิ ชมรม เป็นต้น ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มีแนวโน้มที่จะมีกลุ่มหรือองค์กรทางสังคมจำนวนมาก และองค์กรเหล่านั้นนอกจากจะมีสมาชิกที่รักใคร่กลมเกลียวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญแล้ว ยังต้องมีผู้นำที่เข้มแข็งและได้รับความศรัทธาจากสมาชิก

6) ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ถึงแม้จะเป็นตัวแปรที่มีลักษณะเป็นนามธรรม แต่สามารถรู้สึกได้ด้วยจิต และอาจใช้สิ่งที่มองเห็นได้บางอย่างเป็นตัวบ่งชี้ เช่นการมีกิจการร่วมกันบ่อย ๆ ด้วยความราบรื่น การที่ชาวบ้านไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน การไม่มีคดีอาชญากรรม เป็นต้น

7) ความช่วยเหลือจากภายนอก ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มักจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้ให้อย่างขาดตอน กล่าวคือ ไม่ยอมให้ผู้ให้มาชี้แนะวงการใช้สิ่งที่ได้รับความช่วยเหลือ ชุมชนจะนำความช่วยเหลือมาบริหารเอง จัดสรรระหว่างกลุ่มหรือหน่วยต่าง ๆ ของชุมชนที่มีโครงสร้างเพื่อส่วนรวมอยู่แล้ว ความช่วยเหลือเหล่านี้จึงมาช่วยทำให้เขาช่วยตัวเองได้

ปัจจัยทั้ง 7 ประการมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดังแสดงในภาพประกอบ 3



ภาพประกอบ 3 ปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
ที่มา : สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2531

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและการพึ่งตนเอง

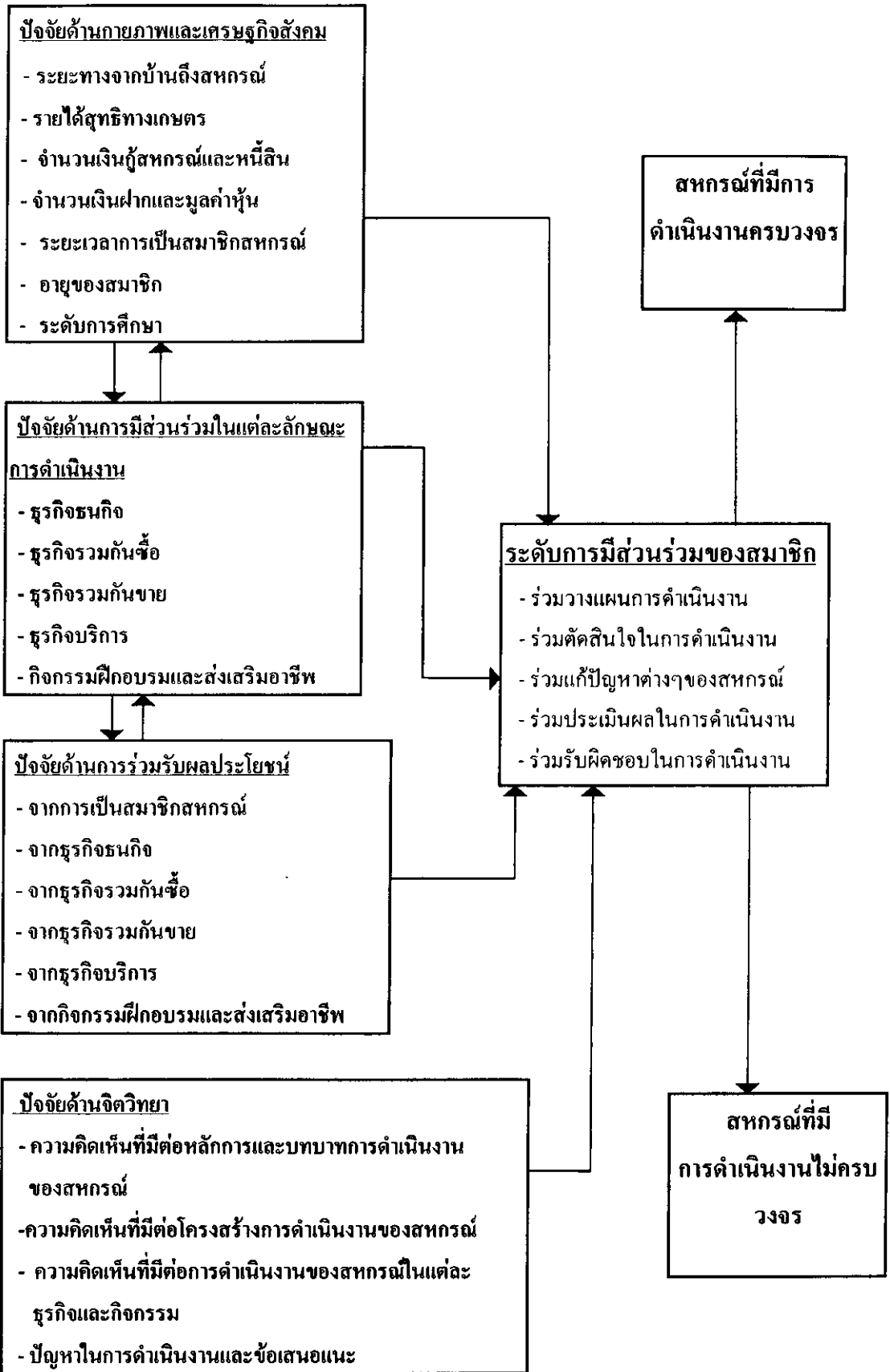
กรณีการ ชมดี (2524) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ ความต้องการให้ได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพ ความต้องการที่จะมีรายได้เพิ่มขึ้น ความต้องการเกียรติ ความต้องการอาชีพใหม่ ความต้องการสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้าน ความต้องการความช่วยเหลือในการประกอบอาชีพ การได้รับการชักชวนจากเพื่อนบ้าน การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้าหน้าที่ทางราชการ และการได้รับการชักชวนจากผู้นำในหมู่บ้าน ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น ความต้องการได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพ ความต้องการรายได้เพิ่มขึ้นและความต้องการอาชีพใหม่ (2) ปัจจัยทางสังคม เช่น ความต้องการเกียรติยศ ความต้องการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนบ้าน และการได้รับการชักชวนจากเพื่อนบ้าน

สุนันต์ ดาววีระกุล (2527) ได้วิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้านของหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นของจังหวัดนครสวรรค์ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านมี 2 ประการ ดังนี้ (1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึกว่าคุณมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน ความกระตือรือร้นต่อการเข้าร่วมพัฒนาหมู่บ้าน (2) ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ ความต้องการเกียรติ การได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนาการอำเภอ การวิจัยเรื่องนี้ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่าการได้รับการชักชวนจากเจ้าหน้าที่ทางราชการมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งตามหลักการพัฒนาชุมชนแล้วความคิดริเริ่มและการตัดสินใจในการพัฒนาควรมาจากประชาชน ถ้าเป็นการริเริ่มและตัดสินใจจากบุคคลภายนอกอาจมีผลให้ประชาชนไม่รู้จักช่วยตนเอง ข้อเสนอแนะนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของกาญจนา ศุภจรรยา (2527) ซึ่งได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมกองทุนยาและเวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้านภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีกิจกรรมดังกล่าวค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้เป็นเพราะปัจจัย 2 ประการ ดังนี้ (1) ปัจจัยฝ่ายเจ้าหน้าที่ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมเสียเองเกือบทั้งหมด ทำให้ประชาชนต้องเข้าร่วมด้วยความเกรงใจ และขั้นตอนในการวางแผนถูกกำหนดโดยเจ้าหน้าที่ จึงทำให้ประชาชนไม่มีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนา (2) ปัจจัยทางสังคม โดยที่ชุมชนดังกล่าวมีผู้นำที่ไม่ได้รับการเชื่อถือจากประชาชน ดังนั้นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่กลุ่มผู้นำในชุมชนมีส่วนริเริ่มมักจะไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากประชาชนทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ

วิชัย กัณหาชน (2533) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในโครงการพัฒนาหมู่บ้านชนบทตามรูปแบบสหกรณ์ โดยกำหนดพฤติกรรมการมีส่วนร่วม 3 ด้านคือ (1) ระดับการใช้บริการของสมาชิก (2) การกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินงาน (3) การสนับสนุนการดำเนินงาน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของสมาชิกมีจำนวน 4 ปัจจัยดังนี้ (1) เพศ (2) ระดับรายได้ (3) ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวสมาชิกกับร้านค้าอื่นในหมู่บ้าน และ (4) ความใกล้ชิดไกลของบ้าน ด้านวิฑูรย์ คงสวัสดิ์ และสหัส พุทธสุข (2529) ได้วิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านตัวอย่าง บ้านไสขรบ อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุด คือการชักชวนของผู้นำในหมู่บ้าน รองลงมาคือ การเกิดสำนึกของตัวเองและการชักชวนของเพื่อนบ้านตามลำดับ

9. แบบจำลองแนวความคิดการวิจัย

จากการตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาใช้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยดังแสดงในภาพประกอบ 4



ภาพประกอบ 4 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย